

Берладник

Леонід Мосендз

Коли спека червневого полудня розстелить тишу над дністровими берегами, над горбами й балками, — прекрасне тоді Поділля. Левади на скелястих горбах тьмяно пахнуть чебрецем і розпеченим камінням, облога між вітами шовковиці синіша, аніж волошка, обрій гойдається на хвилях гарячого повітря, а Дністер блискотить — аж очі вибирає.

У балці трьома сходами сільські садиби, лани, як барвиста молдаванська веретка. Ані шелесту! Лише з високої шовковиці обважніло гупне об землю смолисто-чорна ягода.

Поснули і ми. Під кущами, з-за дерев стирчать стомлені, розчухрані голови, босі ноги, безвладно випростані руки. Одпочивна лінь опанувала і рушниці, і кулемети, що, понакривані веретками, теж дрімають у затінку.

Тільки дід Яким сидить, спершись об стовбур, не куняє навіть. Він, не моргаючи, вдивляється у дністрові скелі, в темні плями отворів скельного монастиря, в далекий обрій.

— Що ви там побачили, діду?

Дід поволі обертається. Латана свитка зсунулася з плечі і видно вишивану сорочку, брудну й латану, латані полотняні штани.

— Виджу Поділля, паниченьку!

Голос, як завше, ласкавий і рівний, а тее "паниченку" ще ласкавіше. Хоч і доводили старому, що "в війську паничів немає", але він залишився при своєму.

І так з самої весни, як тільки дід прийшов до нас, кілька нас залишилися для діда "паниченьками". Не змінився дід за цих три місяці ні в чім: ані в ласкавості, ані в витривалості. Тільки сорочка та штани були тоді ще білі, без латочок та молдаванська тайстра без дір.

Скільки дідові років? Може, п'ятдесят, а може, і сімдесят. Бо очі під сивими віями молоді й бистрі, а зуби білі й цілком цілі. Якби зняти бороду, може, б краще відгадувалося, бо старий про себе нічого не каже.

— Хочу з вами... — тільки й твердив, прийшовши до нас, та додав: — Дайте мене до кулемета.

Була кожна людина дорога, і старий залишився. Носив кулеметні стрічки, підносив набой; тягав і кулемета. Не раз ходив і на звіді, ніколи не нарікав, ані на голод, ані на втому, та нікого й не потішав. Робив усе так, ніби був при тім змалечку, ніби то було частиною його істоти. А гляне, бувало, ласкавим, глибоким зором і... вже легше.

Коли кулеметчика похапцем поховано десь у лісовій балці під час швидкого відступу, майже утіку, — став старий за наводчика. Стріляв добре, не квапився, не нервувался, бережучи кожен набій, не минаючи жодної цілі.

Що штовхнуло старого до нашого небезпечного життя? Розмовляти він не любив, а

тим більше про себе. На всі запитання мав одну відповідь:

— Моїх усіх побили... — і махав рукою. Допитуватися не було треба.

Але в сьогоднішній день випадкового спочинку на левадах глухого подільського закутку захотілося ближче придивитися до старого.

— Виджу Поділля, паниченьку!...

І вперше можна було бачити, як старий посміхнувся. Ласкавою, дитячою усмішкою, такою дивною над сивим водоспадом бороди.

Старий знов посміхнувся, а в очах блимнув на мить ніби жаль над наївністю панича, який ще ставить такі запитання. І враз, підсунувшись ближче, підклав старий під себе свитку й сів по-молдаванськи.

— Авжеж ви видите Поділля, паниченьку! Не видите його таким, яким його видівем і виджу я? Молоді ви ще й не пройшли ще так кожного закутка цієї землі від Дністра до Богу, як пройшов уже я. Ви не булисте в отих скельних монастирях, тепер забутих і закинутих, над Дністром, Лядавою, Смотричем... У цих балках, на цих горбах скільки полягло наших дідів, скільки крові й мук виділа наша красна земля... Ви цього не видите, бо молоді ще, паниченьку. Очі ваші сковзають лише зверху... Може, ви все це й знаєте, але послухайте...

Старий випростався й заговорив, як ніколи не можна було сподіватися від подільського діда з смаленим вітрами й сонцем обличчям, із спрацьованими, жилавими руками хлібороба.

Заговорив, ніби підпавши палкій раптовій жадобі виговорити раз усе, що назбиралося за довгий час роздумування, полегшити думкам, оновити чуття.

Дід говорив, а мені здавалося, що гарячий обрій розсунувся широко, далеко, ген-ген за Дністер, за нагорянські скелі... Спинився день, відійшла убік левада, рушніці, втома... Залишилося лише сонце, прудка ріка, пах чебреця та мінливий обрій, за яким шикувалися віки.

А з-за обрію мчали татарські загони, переслідувані козаками, сунули на північ бундючні яничари, щоб за мить утікати через Дністрові пороги, з криком і гомоном чвалували галасливі волохи, нещасний Хмельниченко похапцем переправлявся на той бік, Дорошенко з надією й жалем вдивлявся з горбів у розшарпану батьківщину... Ішли блискотливі конфедерати й нахабні московські полки... Минулося... Все минулося... Усі, що пройшли цю землю, — залишили на ній свої сліди...

— Але ніхто нам не змінив Поділля, паничу. Ніхто його нам не загарбав і не загарбає, жодний чужинець ще остаточно не запанував над Дністром, над цими балками й горбами... І не запанує!...

— Хіба, діду?!

— Авжеж! Подивіться тільки! (Дід закреслив рукою цілий виднокруг) . Подивіться ! Хіба ж можна під цею красою, під цим небом затримати довго наїзникам їхню хижість? А хіба ж нам не боронити свого Поділля? Мало ще таких, як я! Але поки ще хоч один такий — не бувають цій землі під зайдами...

— Діду, але ж завжди не буде так, як вам здається!...

— Буде! Ця ласка Божа, — і старий натхненно простяг обидві руки, немов благословляючи, — залишитися по вік вічний нам, нашим дітям, унукам, цілому нашому роду!... Так буде!...

Тяжко бути опонентом вірі, але проти віри й натхнення немає доказів... А мені ставало легше, вільніше і... певніше...

Старий замовк. Що і якими шляхами вело цього подільського дядька до його думок? Коли пройшли його думки мимо віх минулого й звідки знайшли вхід до серця?...

Тільки нащадки берладників, тих гульливих і одчайдушних попередників січового козацтва, нащадки громадян вільного Берладу, що їх завжди тягло на волю рідних балок і горбів, до неприступних скельних притулків над Дністром, — тільки вони могли мати такі думки.

Справді, берладник!

Може, нащадок нещасного Івана Берладника, або одного з тих ізгоїв, що дали Україні Поділля й у найтяжчу добу лихоліття й руїни міцно тримали для батьківщини цю красну землю, цей мужній рід!

Кілька днів опісля, під час нежданої зустрічі з ворогом, на виїзді з балки, поляг старий біля свого кулемета, в той час, як ми мчали врозтіч, захоплені хижим, божевільним страхом смерті.

Торохтіння кулемета, сухе й упевнене, дало змогу нам опам'ятатися. Так і знайшли опісля старого: руки, задубілі на держалах кулемета, не віддали ворогові навіть і поторощеної зброї.

Були завзяті берладники!